

ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Дослідження питань судової юрисдикції в науковій літературі традиційно починається з аналізу положень ч. 2 ст. 124 Конституції України, якою юрисдикцію судів поширено на всі правовідносини, що виникають у державі. Проте ані сама Конституція, ані процесуальні закони не дають змоги чітко встановити зміст цього поняття. В науковій літературі саме поняття юрисдикції залишається дискусійним. Тому правильне визначення цієї категорії має істотне значення як для науки цивільного процесуального права й інших процесуальних наук, так і для правозастосовної діяльності, оскільки, як підкреслював М. С. Строгович, вивчення, дослідження власне наукових юридичних понять з точки зору їх чіткого юридичного змісту та їх точне наукове визначення абсолютно необхідне, без цього не може розвиватися юридична наука, не може правильно застосовуватися діюче право (Строгович М. С. *Философия и правоведение: Некоторые методологические вопросы юридической науки* / М. С. Строгович // *Советское государство и право*. — 1965. — № 5. — С. 74–82).

Якщо звернутися до етимології слова «юрисдикція», то воно походить від латинського «*iurisdictio*», яке в свою чергу утворено з двох слів — «*iūs*» та «*dicere*», що означає «говорити право», «право мовлення». Це поняття було відоме римському праву ще в період монархії (753–510 рр. до н.е.) та пов'язувалося з повноваженнями давньоримських магістратів щодо організації судового процесу, в тому числі з визначенням правових підстав спору між сторонами. З самого раннього періоду своєї правової історії римляни розрізняли особливу судову владу (*iurisdictio*), якою володіли царі, починаючи з Ромула. Розглядаючи приватні спори та конфлікти, цар визначав, що є *iūs* (*iūs dicere*), і виносив санкції за правопорушення». В період республіки повноваженнями щодо *iūs dicere* були наділені магістрати та претори. Право державних судових магістратів організовувати для вирішення кожного окремого спору судовий розгляд присяжних суддів, які вирішували справу по суті, отримало назву юрисдикції (*iurisdictio*) (Римское частное право: ученик / В. А. Краснокутский [и др.]; под ред. проф. И. Б. Новицкого, И. С. Перетерского. — М.: Волтерс Клувер, 2010. — С. 58).

На сьогодні в довідковій юридичній літературі юрисдикція розуміється, як правило, як повноваження державних органів щодо вирішення правових питань. Великий юридичний словник визначає

юрисдикцію як встановлену законом (або іншим нормативним актом) сукупність повноважень відповідних державних органів вирішувати правові спори та справи про правопорушення, тобто оцінювати дії особи або іншого суб'єкта права з точки зору їхньої правомірності, застосовувати юридичні санкції до правопорушників (Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. — М.: ИНФРА-М, 1999. — VI изд. — С. 783). Тлумачний словник Ушакова і тлумачний словник Ожегова сходяться на позиції, що юрисдикція — це повноваження, право вести провадження у справі, вирішувати правові питання (Толковый словарь Ожегова [Электронной ресурс]. — Режим доступа: http://dic.academic.ru/misc/ogegova.nsf/ByID/NT_0004_3572; Толковый словарь Ушакова [Электронной ресурс]. — Режим доступа: <http://dic.academic.ru/misc/ushakov.nsf/ByID/NT0010C49A>). В юридичній енциклопедії Л. В. Тихомирової та М. Ю. Тихомирова юрисдикція визначена як сукупність правомочностей відповідних державних органів розв'язувати правові спори та вирішувати справи про правопорушення. Юрисдикція визначається залежно від виду і характеру справ, що вирішуються (Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия. — Изд. 5-е. — М., 2001. — С. 504).

Аналогічне визначення зустрічається в працях з теорії держави та права. С. С. Алексеев вважає, що сьогодні юрисдикція визначається як сукупність повноважень відповідних державних органів вирішувати правові спори і справи про правопорушення (Алексеев С. С. Проблемы теории права. Курс лекций. В 2 т. Т. 1 / С. С. Алексеев. — Свердловск, 1972. — 396 с.).

Слід враховувати, що правові норми щодо юрисдикції містяться у низці галузей права (міжнародному, конституційному, адміністративному, цивільному процесуальному праві тощо), тому інститут юрисдикції є міжгалузевим.

Дослідження проблем судової юрисдикції пов'язане, в першу чергу, зі становленням науки цивільного процесуального права. Цим питанням приділяв увагу ще Є. В. Васьковський. Він зазначав, що застосування юридичних норм до приватних випадків життя здійснюється низкою судових, судово-адміністративних та адміністративних установ і посадових осіб. Для кожного з них характерною є певна сфера діяльності, у межах якої їм надається одночасно право і обов'язок здійснювати відповідні дії. Право суду розглядати і вирішувати відому категорію справ називається судовою юрисдикцією (*jurisdictio*, *Gerichtsbarkeit*), або владою суду (Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса / Под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. — М.: Зерцало, 2003. (Серия «Русское юридическое наследие»). — С. 130).

Наука цивільного процесуального права до сьогоднішнього дня не виробила єдиного підходу до визначення понять «юрисдикція» та «цивільна юрисдикція». Звичайно, що дані категорії співвідносяться як ціле та частина. Цивільна юрисдикція — це юрисдикція судів стосовно цивільних справ.

З огляду на те, що Глава 2 розділу 1 ЦПК України носить назву «Цивільна юрисдикція», а включена до цієї глави ст. 15 — «Компетенція судів щодо розгляду цивільних справ», зміст терміну «цивільна юрисдикція» необхідно розглядати у співвідношенні з поняттям «компетенція».

Досліджуючи дане питання одні автори вважають, що поняття компетенції судів ширше ніж поняття юрисдикції (Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. — Х.: Право, 2011. — С. 247), інші, по суті, використовують термін «юрисдикція», визначаючи сферу відання (компетенцію) судових органів (Цивільний процес України: підручник / за заг. ред. М. М. Ясинка. — К.:Алерта, 2014. — С. 189).

Судовою практикою вироблене найбільш правильне визначення: цивільна юрисдикція — це визначена законом сукупність повноважень судів щодо розгляду цивільних справ, віднесених до їх компетенції (п. 2 постанови Пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 року № 3 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ»).

Вказане визначення, звичайно, потребує уточнення відносно того, що слід розуміти під цивільними справами. Відповідь на дане питання міститься у ст. 15 ЦПК, відповідно до якої суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин; а також інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.